

3. Національна доктрина розвитку освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу
http://www.upk.org.ua/load/zakonodatelnye_akty/nacionalna_doktrina.
4. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 1721-р. – [Електронний ресурс]. Режим доступу
http://www.upk.org.ua/load/zakonodatelnye_akty/koncepcija_derzhavnoji.
5. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей / О.В.Сухомлинська // Шлях освіти. – 2002. – №4. – С. 13-18.

АНОТАЦІЯ

Канарова О.В. Огляд літератури та характеристика теоретичних основ дослідження проблеми духовно-морального виховання дитини. У статті представлено огляд сучасної літератури та схарактеризовано теоретичні основи проблеми виховання духовно-моральних цінностей дитини у вітчизняній педагогічній спадщині. Автор розкриває основні питання у сучасній літературі, що пов'язані із духовно-моральним вихованням дитини.

Ключові слова: виховання, духовно-моральні цінності, дитина.

АННОТАЦИЯ

Канарова О.В. Обзор литературы и характеристика теоретических основ исследования проблемы духовно-нравственного воспитания ребенка. В статье представлен обзор современной литературы и охарактеризованы теоретические основы проблемы воспитания духовно-нравственных ценностей детей в отечественном педагогическом наследии. Автор раскрывает основные вопросы в современной литературе, связанные с духовно-нравственным воспитанием ребенка.

Ключевые слова: воспитание, духовно-моральные ценности, ребенок.

SUMMARY

Kanarova O. Literature review and description of the theoretical foundations of research on spiritual and moral upbringing of the child. An overview of modern literature and characterized theoretical basis for the education of spiritual and moral values in national dityny pedagogical heritage. The author reveals the key issues in contemporary literature associated with spiritual and moral education of the child.

Key words: education, moral and spiritual values, child.

УДК37.017.924(091),,195/198”

Костєва Ю.І.

ГУМАНІСТИЧНІ ЦІННОСТІ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ (50-80-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку суспільства визначається деякими вченими як „аксіологічна революція” чи періодом

„кризи” цінностей і характеризується деідеологізацією, зміною менталітету, розпадом гуманітарного знання, дегуманізацією суспільства, деперсоналізацією особистості, переосмислюванням, трансформацією, девальвацією цінностей, які належали попередній командно-адміністративній системі. Ми стаємо свідками переорієнтації суспільних і деяких індивідуальних людських цінностей. Сьогодні активізувалось формування типу особистості, яку можна назвати особистістю ринкової орієнтації. Така людина мислить категоріями товарно-грошових відносин, інша людина для неї виступає товаром з відповідним „товарними” якостями. Це тип хижака який виживе в будь-якій ситуації. Але небезпека розповсюджується на інших, „неринкових” людей, для яких головними залишаються духовно-моральні цінності людства. Коли людина усвідомлює, що до неї ставляться як до товару, вона губить смисл життя, тобто, життя перестає бути для неї цінністю – знецінюється. Перехід до ринкової економіки привів до того, що було втрачено те, що ще недавно здавалось непорушним. „Старі” непорушні цінності почали змінюватись „новими”, чужими попередньому епосу. Деякі цінності просто-напросто почали протирічити одна одній. Аналіз якості освітнього процесу засвоєння студентами освітніх цінностей дозволяє констатувати, що вони є найбільш болісною складовою педагогічної діяльності викладачів і це обмежує його аксіологічне підґрунтя. Переважає формальний характер презентації цінностей, типово прямолінійний вплив на свідомість, поведінку і відносини студентів, які не дають очікуваного результату. Така ситуація визначає актуальність вивчення проблеми становлення і особливостей формування життєвих та професійних гуманістичних цінностей студентів у дослідженнях вітчизняних вчених 50-их – 80-их років ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнення результатів вивчення соціально-психологічних та антропологічних (І.П.Аносов, В.О.Василенко, В.В.Водзинська, В.А.Волкова, О.М.Гурова, О.Г.Дробницький, А.Г.Здравомислов, О.І.Зотова, І.А.Зязюн, Т.Н.Мальковська, Л.Ю.Москальова, В.Н.Мясищев, М.М.Окса, Т.С.Троїцька, В.П.Тугарівнов та інш.) та психолого-педагогічних (В.Г.Алексеева, М.І.Алексеева, К.А.Абульханова-Славська, Т.Ф.Бельчева, І.Д.Бех, Л.І.Божович, М.Й.Боришевський, Т.В.Бутківська, М.І.Воровка, М.М.Головкова, І.В.Дубровіна, С.Г.Карпенчук, А.А.Коробченко, В.В.Крижко, В.Т.Лісовський, С.Д.Максименко, Н.П.Максимчук, В.В.Молодиченко, З.М.Павлютенкова, А.А.Ручка, В.А.Семиченко, Р.П.Скульський, О.В.Сухомлинська, М.Х.Титма, Н.В.Чепелева, М.Ф.Чернобаєва, І.Т.Федоренко та ін.) аспектів ціннісних орієнтацій з боку виховання у студентів пріоритетних цінностей, засвоєння та відбору ціннісних систем через педагогічну взаємодію у невідривному взаємозв'язку з проблемами професіоналізації особистості дозволяють розглядати їх як одне з основних новоутворень юнацького віку. Дослідниками приділялось достатня увага визначенню співвідношення ціннісних орієнтацій і реальної поведінки особистості, взаємозв'язку індивідуальної системи цінностей особистості з груповою самосвідомістю: формуванню ціннісних орієнтацій як одного з найважливіших показників самовизначення особистості, дослідженню

динаміки ціннісних орієнтацій в залежності від віку. Проте, поза установою дослідників залишалась проблема становлення ціннісних орієнтацій вчителя, виявлення факторів впливу на цей процес та умов його оптимізації, недостатньо розглянуто особливості впливу процесу професіоналізації на формування системи ціннісних орієнтацій молоді, не повністю висвітлені питання про суть та ієрархічні структури ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя природних дисциплін на сучасному етапі розвитку суспільства та в історії педагогіки другої половини ХХ століття.

Тема статті входить до тематичного плану наукових досліджень кафедри педагогіки і педагогічної майстерності Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у виявленні особливостей гуманістичних цінностей у дослідженнях вітчизняних вчених 50-80-х років ХХ століття, а також зв'язків їх змісту і спрямованості з психолого-педагогічними характеристиками особистості студентів природничих спеціальностей та пошуку шляхів розширення значущих життєво-професійних цінностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожне історико-педагогічне дослідження базується на старанному відборі і всебічному вивченні джерел. Найбільш важливими для нас були наступні джерела: законодавчі та нормативні акти, документація органів народної освіти, документація педагогічних вишів, а також програмно-методичні документи, підручники, навчальні посібники, науково-педагогічна і науково-методична література, публікації в наукових часописах і збірниках. В основу дослідження нами також покладені вивчення, узагальнення і багатофакторний аналіз досвіду пізнавальної діяльності студентів. Фактографічна база дослідження являє собою великий масив, аналіз якого дозволяє зробити важливі теоретико-методологічні висновки, дали імпульс для вирішення сучасних проблем педагогічної освіти, адже період 1950-1980-х років у вищій педагогічній школі вимагає вдумливого об'єктивного дослідження. Ґрунтуючись на здійснюваному з позицій принципу історизму методи порівняння, аналізі теорій, концепцій і досвіду коли була зроблена спроба показати ті тенденції і традиції підготовки педагогічних кадрів, які і сьогодні зберігають свій творчий початок, прогресивну сутність і є животворним джерелом ідей, рішень, практичних дій в умовах реформ освіти.

У пошуках нових шляхів і засобів цікаво звернутися до виховних цінностей А.С.Макаренка, яка на початку 50-х років, за твердженням учених-макаренкознавців, набула всесвітнього визнання. У найзагальнішому визначенні цінності – це іманентні регулятори поведінки та діяльності особи. Поширеним є поділ цінностей на соціальні та індивідуальні. Перші характеризують соціальні спільноти різного масштабу (рівня). Вони породжуються життєдіяльністю конкретного соціуму, відображають основні риси цієї життєдіяльності. Соціальні цінності трансцендентні щодо індивідуальної свідомості й діяльності і первинні стосовно індивідуально-психологічних ціннісних утворені. Як відомо, характер самооцінки впливає на

підхід до засвоєння моральних норм, їх сприйняття чи відторгнення і, навіть тимчасове пониження рівня індивідуальної самооцінки впливає на кількості дій, які відхиляються від соціальних норм, вони зростають. Тоді як висока самооцінка стає перепорою до заподіяння неблаговидних поступків. Слід зазначити, що такі вікові засоби, як авансування довірою, застосування А.С.Макаренком, були розраховані на стимулювання вихованців до більш з високої самооцінки. Відомий випадок з Карабоновим, описаний Макаренком, прекрасно відтворює психологічний стан Семена коли той вперше везе довірені йому гроші, Семен навіть прагне, щоб на нього напали бандити, щоб він міг відбити ці гроші, і тим самим в думках він готовий постраждати за добре ім'я, яке змінило б його уявлення про себе в самому розумінні мужньої дії.

Зміна самооцінки слугує стимулам в одному випадку і гальмує в іншому, коли висока думка про себе не дозволяє повторювати деякі форми поведінки і раніше засвоєні дії. Середовище найближчого оточення має ще одну здатність, яка надає надзвичайно сильного впливу на особисту систему моральних цінностей що формується: це сила традицій, уподобань, звичаїв, пересудів. Оскільки всі ці утворення спільнот, які склалися, мають не тільки позитивне, а й негативне значення, то зрозуміло, як важлива активна позиція особистості у відношенні існуючих норм спілкування і взаємодій. На наш погляд, поділ на соціальні та індивідуальні цінності досить умовний. У досвіді А.С.Макаренка показано, як колективне й особисте може „пересікати” одне одного: інтерес, який сьогодні здається колективним, обов'язковим, через деякий час стає особистісно-значущим, і навпаки. Педагогічна майстерність полягає в організації такої життєдіяльності колективу і стосунків у ньому, коли відбувається безперервний процес взаємозвинування особистості і соціальних цінностей. У системі цінностей педагогіки А.С.Макаренка можна визначити дві групи провідних орієнтирів. Перша основна, в центрі якої людина, її гармонійний розвиток, її духовність, свобода, відповідальність, обов'язок як її життя. Друга, похідна від першої групи, – це ті цінності, які необхідні для розвитку людини: гуманне суспільство, активна діяльність (праця, гра, навчання), краса, ідея гармонії і співтовариства (суспільства). Зрозуміло, що це цінності але ніяк не вичерпують багатства та різноманітності цінностей виховання А.С.Макаренка. Вони є моделю системи аксіологічних орієнтирів у реальному житті навчально-виховних закладів А.С.Макаренка.

Аналізуючи цінності макаренківської виховної системи, можна зробити висновки: цінності в системі Макаренка опосередковані соціумом; система цінностей Макаренка гуманістична; у цінностях Макаренка відображена національна специфіка; сутності аксіологічні орієнтири Макаренка мають об'єктивний характер і є „позачасовими”. Те, що вирізняє специфічність цінностей А.С.Макаренка, міститься в розумінні ним подвійної природно-культурної сутності людини. Педагог подолав однобічність теорій, що пояснюють розвиток людини природними потягами (З.Фрейд), генетично закладеними властивостями (Л.М.Толстой, К.М.Вентцель, гуманістична психологія), з одного боку, і однобокості соціоцентричних концентрацій, які розглядають специфіку психіки людини як істоти суспільної (О.Ф.Лазурський,

Л.С.Виготський) – з другого А.С.Макаренко подолав дихотомію індивідуального і соціального в особистості, висунув і практично реалізував тезу про гармонійність розвитку її і співтовариства. „У практиці колективу, - писав вчений, – на кожному кроці виникають питання протиставлення особистих і колективних цілей та питань гармонізації цих цілей. Якщо в колективі відчувається це протистояння між цілями суспільними і приватними особистостями, значить, колектив ... організований неправильно. І тільки там, де особисті і загальні цілі збігаються, де немає ніякої дисгармонії, там колектив радянський„ [9, с. 193]. Зрозуміло, що під словом „радянський” треба мати на увазі той зміст, який вклав у нього А.С.Макаренко, а саме: колектив, який сприяє виявленню і розвиткові здібностей його членів. Автор говорить про соціальне в людині як іманентно наявне в її природі.

Аналіз архівних матеріалів 50-х років фонду В.О.Сухомлинського в Центральному державному архіві вищих органів влади України дає підставі говорити про те, що вже в цей час педагог надавав великого значення формуванню гуманістичних цінностей у школярів. Через творчість В.О.Сухомлинського червоною ниткою проходить головна ідея – виховання справжньої людини, громадянина своєї країни, захисника Вітчизни. Під громадянською він розумів, перш за все, обов’язок, відповідальність перед Батьківщиною, пристрасть людського серця. Тому громадянське виховання він пов’язав з патріотизмом. Саме відданість рідній землі, любов до Батьківщини, рідного народу, його історії, мови культури є фундаментом громадянськості як ціннісної якості людини. В змістових і майстерно написаних творах В.О.Сухомлинського розкриваються життєдайні питання формування гуманістичних цінностей Золотим фондом в цьому плані, можна назвати такі книги педагога, як „Батьківщина в серці”, „Народження громадянина”, „Як виховати справжню людину”, „Мудра влада колективу”. Багато писав В.О.Сухомлинський про виховання ціннісних орієнтацій через творення добра людям. Він доказував, що гуманістичні цінності передбачають гуманне піклування і ставлення людини до людини, яке повинне проявлятися в конкретних практичних справах. Найпрекраснішою і найщасливішою є та людини, яка присвятила своє життя творенню добра для інших. Педагог і науковець справедливо відзначив, що виконання гуманістичних цінностей – це сфера духовного життя, яка проникає у все, що пізнає людини, до чого вона прагне. Важливою також є його думка про ціннісні орієнтації як діяльнісну спрямованість свідомості, волі, почуттів.

Для дослідження проблем діагностики і формування гуманістичних цінностей молоді слід уточнити такі важливі поняття як „цінності”, „соціальні цінності” та „ціннісні орієнтації в професійній діяльності” виявити їх суттєві риси і визначити співвідношення між ними. Одним з перших серед вчених з приводу ціннісної проблематики виступив В.П.Тугарінов. У книзі „Про цінності життя і культури”, яка вийшла в 1960 році він визначає цінність таким чином: „Цінність – це явища (або сторони явищ) природи і суспільства, які є благами життя і культури людей певного суспільства або класу в якості дійсності або ідеалу” [13, с.3]. Книга містила сім розділів у яких розглядалися

загальні питання вчення про цінності, життя особисте і суспільне, соціально – політичні цінності (свобода, рівність, братство, справедливість), освіта, істина, добро і краса. У 1968 році В.П.Тугарінов видає книгу „Теорія цінностей в марксизмі” в якій висвітлює філософські та соціологічні питання, які були висунуті в ході розпочатої в кінці 50-х років розробки марксистської теорії цінностей. Автор характеризував тогочасний стан теорії цінностей в Радянському Союзі та за кордоном, показав місце і роль цієї теорії філософії та соціології, а також її значення для суспільних наук, соціально-політичної практики і виховання. В книзі вперше дається класифікація цінностей і субординація низки ціннісних категорій, а також систематизовано розглядаються ціннісні аспекти різних галузей суспільного життя. Матеріальні цінності автор визначає як засоби, а духовні і соціально-політичні – як цілі. Відповідно до цих визначень, цінності тепер це „предмети, явища та їх якості, які потрібні (необхідні, корисні, приємні і т.д.) людям певного суспільства або класу та окремій особистості в якості засобів задоволення їх потреб та інтересів, а також – ідеї та спонукання в якості норми, мети або ідеалу” [12, с.11].

В радянській літературі намітились дві трактовки природи ціннісних явищ, обґрунтовані на діалектичній тріаді: „рід – якості – відносини”. Одні автори вважали, що цінностями є речі та їх якості, які потрібні (необхідні, корисні, приємні) людям певного суспільного класу або окремої особистості в якості засобів задоволення їх потреб та інтересів [12, с.11]. Інші, і їх більшість, вважали, що цінність – є відношення значущості об’єктів соціального світу для суб’єкту соціальної практики (індивіду, колективу, суспільства). Цінність, на їх думку, залежить від якостей як суб’єкту, так і об’єкта, але не співпадає з ним. Вона об’єктивно задана практичною діяльністю суб’єкта. Відображення цієї об’єктивної значущості і його свідомості і є оцінка. Подібна трактовка цінностей містилася в працях С.Ф.Анісімова, Л.М.Архангельського, В.О.Василенко, М.С.Качана, Л.Н.Столовича та інших. Вона, на той час, стає пануючою в аксіологічній літературі. Цей період до природи ціннісних явищ виник на початку 60-х років. Він протиставив розуміння цінностей як реальних (які склалися на базі практичної діяльності) відносин суб’єктивізму, світоглядному релятивізму та ідеалізму кантіанського тлумачення. Це був необхідний, але, як ми вважаємо недостатній крок в розумінні цінностей. По-перше, період від утилітарному і натуралізму. Визначаючи цінність через „відносину значимості”, неможливо відокремлювати цю категорію від близьких до неї категорій потреби чи інтересу. В тому суб’єктивно-об’єктивному відношенні, яке мають на увазі аксеологи, об’єкт розуміється западно спрощено – як якась тілесність речей і явищ як таких. Але в своєму тілесному, конкретному, емпірично даному бутті рід (явище) може бути лише предметом матеріальної потреби. По-друге, поняття суб’єкту в ціннісному відношенні – всього лише абстракція яка містить активний бік цього відношення. В реальності навіть такий „найпростіший” суб’єкт, як індивід, представляє собою дуже складний вузол у відомій мірі протирічних соціальних ролей, а отже, „значимість” об’єкту для нього складною і протирічною.

Як у світовій так і у вітчизняній науці у 70-ті та 80-ті роки ХХ століття особливо активізувалися дослідження, автори яких намагалися виявити структуру цінностей і ціннісних орієнтирів різних соціальних груп, окремої особистості. Це є, на наш погляд, закономірним, тому що й сама проблема цінності і ціннісних орієнтацій як наукові категорії і соціальне явище стала активно досліджуватися приблизно у цей же час. Однак, уже з перших кроків вивчення проблем, пов'язаних із ціннісними орієнтаціями людини, наші вчені (переважно соціологи) зіткнулись з труднощами, які стосувалися чіткого вивчення самого поняття „ціннісна орієнтація”, форм прояву її у реальній поведінці людини, взаємозв'язку з іншими соціальними явищами. Була висунута гіпотеза про те, що ціннісні уявлення особистості розкриваються безпосередньо у реальному житті, поведінці, тобто, що вони адекватні реальній поведінці особи [16, с.569]; інші вчені зазначили, що ціннісні орієнтації не можуть в буквальному сенсі віддзеркалювання у реальній поведінці особистості [10, с.6]. Вихід із суперечливості поглядів, вважали вчені, може бути знайдений лише при виявленні стійких показників, які могли б більше надійно характеризувати ті якості індивіда, якими вважаються ціннісні орієнтації. Довгий час інформацію про ціннісні орієнтації індивіда (соціальної групи) вітчизняні вчені отримували з допомогою опитування, анкетування, включеного спостереження. При цьому найбільше приділялося уваги широким типам ціннісних орієнтацій, зокрема, орієнтацій на сім'ю, на освіту, на засвоєння культурних цінностей, на суспільно-політичну діяльність та інші. Шляхом ранжування встановлювалися певні ієрархії цінностей, однак не завжди вдавалося виявити прямі зв'язки між елементами системи ціннісних орієнтацій і безпосередніми виявами реальної поведінки особистості. Крім того, більше уваги приділялося вивченню ціннісних орієнтацій у сфері трудової діяльності, виявленню факторів, які обумовлюють певну ієрархію ціннісних орієнтацій працюючого населення, тощо. Окремі вчені більш тісно пов'язували ціннісні орієнтації особистості із умовами її життєдіяльності, функціональним змістом праці, кваліфікацією, демографічними характеристиками, проблемами соціального регулювання виробничих процесів на інших.

Частина досліджень присвячена морально-ціннісним орієнтаціям трудового колективу, частину якого, безумовно, завжди складає молодь (В.Ф.Жмир, О.А.Ручка, О.І.Головаха та інші), правовим, естетичним, соціально-політичним ціннісним орієнтаціям у сфері виробництва, побуту, дозвілля (В.П.Андрущенко, Є.Беляєв, В.Водзінська, В.А.Ядов, Е.А.Якуба та інші). Цими та іншими вченими вивчався морально-психологічний клімат у колективі і прослідковувався його вплив на ціннісні орієнтації членів колективу, в тому числі і молоді. При цьому акцентувалося більше на вивченні соціально-психологічних механізмів поведінки людини, способу злиття і його впливу на ціннісні орієнтації особистості і навпаки, на виявленні залежності між трудовими і ціннісними орієнтаціями у вільний від роботи час, прослідковувався зворотній вплив ціннісних орієнтацій на трудову активність особистості та інші аспекти даної проблеми. Низка досліджень була присвячена важливим, на наш погляд, проблемам виявлення регулятивної функції

ціннісних орієнтацій в осмислені ідеалів, життєвих цілей. Соціальні орієнтації намагалися з'ясувати через такі питання, як: „що означає бути корисним суспільству”; „що означає використовувати свої здібності”; „користуватися повагою інших”; „постійно поповнювати свої знання”; „працювати на нових механізмах”; „творити і бути оригінальним” та інше. (М.Х.Титма, В.О.Тихонович, А.В.Хрептулов та інш.). Серед інших ціннісних орієнтацій, пов'язаних із трудовою діяльністю, з'ясовувалося ставлення молоді, в тому числі й учнівської до освіти, як одного з елементів культури особистості. У 70-ті роки за даними тогочасних досліджень, більше 70 % випускників середніх загальноосвітніх шкіл орієнтувалися на продовження навчання у вищих навчальних закладах, що на той час у 2-3 рази перевищувало потребу суспільства у спеціалістах з вищою освітою [11, с. 202]. Більшість соціологів пояснювали таке положення установкою, тобто орієнтацією учнів на творчий характер праці своєї майбутньої професії. При цьому важливу регулятивну відіграла орієнтація на престижність праці спеціалістів з вищою освітою. Учень, перед яким поставало питання вибору майбутньої професії, орієнтувався на престиж як на цінність – мету, не брати до уваги реальну потребу у фахівцях з вищою освітою. В результаті цього цілі самоствердження, самоздійснення і самовдосконалення, як відзначали дослідники, „зависали” у повітрі, приводили до конфліктної ситуації тощо.

Згодом вітчизняними вченими були проведені дослідження ціннісних орієнтацій особистості з застосуванням так званої проектної методики, яка виявила труднощі і недоліки її на практиці, як зауважували самі дослідники (В.Б.Ольшанський). Було виділено вісім типологічних характеристик індивідів (образів), які й пропонували оцінити респондентів. Така методика дала можливість прослідкувати особистісні ціннісні орієнтації респондентів. Аналогічна проектна методика виявлення ціннісних орієнтацій була використана у той час іншим дослідником – В.Т.Лісовським, об'єктом якого була молодь (молоді робітники, студенти та інженерно-технічні працівники). Знову ж було розроблено шість портретів – шість моделей особистості, за допомогою яких автор намагався виявити уявлення респондентів про ідеал, свою майбутню перспективу. Дослідження проблеми ціннісних орієнтацій молоді, в тому числі й учнівської, вітчизняними вченими проводилося у контексті світоглядних уявлень [4, с.103-111]. На їх думку, сукупність уявлень людини і поглядів на світ – є важливим орієнтиром у суспільному житті, визначає характер сприймання особою навколишньої дійсності, визначає характер сприймання особою навколишньої реальності і до деякої міри визначає також визнання або заперечення цінностей реального життя, песимізм чи оптимізм світосприймання. Світогляд і ціннісні орієнтації, на їх думку, перебувають у тісному взаємозв'язку. Як показали їх дослідження, більше 80 % молоді замислювалася над сенсом свого життя і орієнтувалася при цьому на позитивний зміст даного поняття, зокрема на „служіння Батьківщині”, на діяльність, яка б „приносила користь іншим людям”, на бажання „постійно збагачувати” свої знання тощо [4, с.103-104].

За даними дослідження Є.І.Головахи, у 80-ті роки переважна кількість молоді орієнтувалася на цікаву, творчу, змістову працю (57,3%) і лише 20% молоді орієнтувалися при цьому на високі заробітки (серед студентської молоді цей відсоток становив 12,3%); за даними дослідження А.Кавалерова, проведеного в середині 90-х років, ці показники становлять відповідно – 17%, 64%, 59% [7, с.42]. Як бачимо, значно збільшилося таких, хто став подавати перевагу „високим заробітки”. Було також вивчено релігійні ціннісні орієнтації молоді, які показали, що у 80-ті роки більше 60 % юнаків і дівчат негативно ставилися до релігійних вірувань, а за даними середини 90-их років таких виявилось 18 %, байдужих – 7 %; 75% змінили своє ставлення з негативного на позитивне [7, с.42]. Вивчалися також морально-ціннісні орієнтації молоді, естетичні, соціально-політичні, ставлення молоді до існуючих моральних норм і джерел моральної регуляції та інше. Вченими було встановлено, що майже 40% молоді повністю приймали вимоги суспільства до моральної поведінки й ідентифікували свою поведінку у відповідності до загальноприйнятих у суспільстві норм. Однак частина молоді засвоїла моральні норми на рівні абстрактної обізнаності і не орієнтувалася на них у своїй реальній поведінці [2, с.10]. Внаслідок соціальних змін наше суспільство опинилось ніби у якомусь моральному вакуумі: традиційні норми моралі і поведінки були відкинуті, а нові – не сформовані. Все сказане ставить нас перед необхідністю визначити ті підходи до категорії ціннісні орієнтації, які найбільш відповідають завданням нашого дослідження і будуть корисні для теоретико-методологічного обґрунтування проблеми.

В соціально-філософських та педагогічних дослідженнях (А.Г.Здравомислов, І.А.Зязюн, В.С.Мухіна, Л.П.Фоміна, В.І.Хмелько, В.С.Цукерман, Р.П.Шульга, В.А.Ядов та інш.) ціннісні орієнтації розглядаються як вид ціннісного відношення суб'єкта до об'єкту, що проявляється на рівні свідомості і підсвідомості, яка обмежує значуще, суттєве для даної людини від незначного, несуттєвого. Сукупність тих що склалися, устоялися ціннісних орієнтацій утворює свого роду вісь свідомості, котра забезпечує стійкість особистості, наслідковість певного типу поведінки і діяльності, виражену в спрямованості потреб та інтересів [15, с.732], – так вичерпна характеристика дається А.Г.Здравомисловим. На думку вченого, ціннісні орієнтації є найважливішим компонентом внутрішньої структури особистості, самостійним утворенням. Досліджуючи їх зв'язок елементами свідомості, автор підкреслює значення в формуванні мотивів, потреб, інтересів. З іншого боку, це поняття формулюється як система установок на матеріальні і духовні цінності суспільства, що формуються всім життєвим досвідом особистості і які проявляються в її поведінці [6, с.202]. Ці ідеї знаходять своє продовження в дослідженнях Р.П.Шульги, яка акцентує увагу на контрольно-регулюючій функції ціннісних орієнтацій у відношенні до потреб та інтересів. На думку цього вченого, ціннісні орієнтації. Як елементи особистісної структури, включають в себе мотиви, потреби, інтереси і проявляються у вигляді ціннісного відношення до дійсності [19, с.17-18]. Найбільш широко проблема ціннісних орієнтацій розробляється в соціологічних дослідженнях з управління

діяльністю особистості і колективу, з мотивації і механізмів поведінки людини та їх регуляції. В.В.Водзинська, В.С.Муніна, Л.П.Фоміна акцентують соціальну сутність ціннісних орієнтацій і розглядають їх як загальну спрямованість особистості, яка реалізується в актах поведінки. Ціннісні орієнтації, – вважає Л.П.Фоміна, – присутні людині, яка живе в оточенні інших людей. На думку дослідника, характер і якість орієнтацій визначають ступінь соціалізації особистості, міру її соціальної зрілості [17, с.91]. У визначенні В.В.Водзинської також підкреслюється спрямованість ціннісних орієнтацій на зовнішній світ і можливість їх функціонування в зв'язку з об'єктивною дійсністю. Однак, поряд з А.Г.Здравомисловим і В.А.Ядовим вона розглядає поняття як відносно стійку систему „фіксованих установок, випрацьованих в результаті здібності людини до об'єктивації, яка заснована на емоціях, знаннях, переконаннях, нахилів і здібностях” [5, с.50]. На наш погляд, це визначення найбільш відповідає завданням педагогічного дослідження, спрямовуючи на активну участь в діяльності по засвоєнню цінностей науки і культури.

Психологічний підхід до проблеми формування психологів: Б.Г.Ананьєва, І.Д.Беха, М.Й.Боришевського, Б.С.Братуся, І.С.Кона, А.Н.Леонтьєва, В.Н.Мясищева, С.Л.Рубінштейна. В працях цих авторів розкривались різноманітні аспекти теорії особистості, виявлялась природа ціннісних орієнтацій, психологічні механізми виникнення і функціонування, прослідковується їх зв'язок з емоційною, когнітивного і вольового сферами особистості. Аналіз наукової літератури дозволяє виявити, що з позицій своєї науки психологи розглядають ціннісні орієнтації, як елемент свідомості, систему фіксованих установок (І.С.Кон, А.С.Прангішвілі, А.Г.Здравомислов та інші.), тісно пов'язану з мотиваційно-потрібністю сферою особистості, її ідеалами, смаками і спрямованістю на цінності (Б.Г.Ананьєва, Л.І.Божович, М.Й.Боришевський), як вид ціннісних відносин людини до предметів і явищ оточуючого світу, котрі виникають як початкова перевага індивідом якихось цінностей, що існують в свідомості у вигляді еталонних зразків, ідеалів (А.Г.Асмолов, І.Д.Бех, Б.С.Братусь, А.Г.Ковальов, С.Л.Рубінштейн та інші), як перехід зовнішніх за своєю формою перебігів у внутрішні процеси свідомої психологічної діяльності людини (Г.Л.Будинайте, Т.В.Корнілова, А.Н.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн та ін.). Ціннісні орієнтації виражають ціннісну основу відносин особистості до дійсності. Не маючи самостійної форми реалізації (латентні, скриті за формою вираження), вона проявляється у вигляді психологічної установки на певний тип поведінки в конкретній ситуації. „Орієнтація – це система фіксованих установок, в світлі яких індивід (група) сприймає ситуацію і вибирає відповідний спосіб дії”, – вважав І.С.Кон і уточнював, що ціннісними називаються орієнтації, спрямовані на будь які соціальні цінності [8, с.26].

Б.Г.Ананьєв, посилаючись на теорію відносин В.Н.Мясищева, конкретизує, що ціннісні орієнтації, будучи центром духовного розвитку особистості, виступають у вигляді системи оціночних відносин до суспільства, самої себе, до праці [1, с.380]. Разом з ним, певні відносини виникають як результат актуалізації духовних потреб (С.Л.Рубінштейн, А.К.Дусавицький,

А.Г.Ковальов), потреб в емоційному насиченні (Б.І.Додонов, В.А.Поплужний, Л.І.Рувинський), в самовизначенні (Л.І.Божович, М.Й.Боришевський, А.Г.Асмолов, І.С.Кон та ін.). Ми поділяємо позицію О.Ф.Турянської [14, с. 211], що найбільш адекватно відображає систему відносин, які виникають в навчальному процесі, їх класифікація, запропонована Л.М.Фрідманом і А.Н.Волковим. Це – пізнавальні відносини, в яких виражається бажання особистості пізнати оточуючу діяльність шляхом дослідження, пізнання, орієнтації в обставинах; емоційна і раціональна оцінка особистістю предметів і явищ що пізнаються (теоретичне, оціночне ставлення); практичні відносини, в котрих проявляється певний характер поведінки. Автори відзначають взаємообумовленість цих відносин: „теоретичне відношення завершує пізнавальне (вивчивши, пізнавши когось, щось, можна до цього об’єкту теоретично віднести, тобто... оцінити емоційно – почуттями або раціонально – розумом), а практичне відношення є реалізація теоретичного” [18, с.12]. Необхідним і суттєвим елементом означених відносин є ціннісне відношення, котре виникає в результаті усвідомлення, переживання та оцінювання значущості предмета чи явища з точки зору задоволення потреб суб’єкта. Розглядаючи ціннісні орієнтації як систему ціннісних відносин, вчені (Б.Г.Ананьєв, П.Я.Гальперін, В.А.Петровський та інші).доказують, що процес їх становлення безперервний і пов’язаний з розвитком людини. Цінності орієнтації проявляються в самоутворюючій діяльності, в ситуаціях вибору, пов’язаних з переосмислення життєво важливого для особистості, передбачаючи вільний вибір поступку і особисту відповідальність за нього. Досить важливими були зроблені висновки А.Н.Леонтьєвим, що впливали з його теорії особистості, про вплив активної діяльності на розвиток психіки, які можуть слугувати теоретичною основою для вирішення проблеми формування професійно ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя. Психолог ввів у науковий обіг поняття „особистісний смисл”, яке відіграло важливу роль у вирішенні проблеми співвідношення особистої, індивідуальної і суспільної свідомості в житті на поведінці особистості і яка стала однією з психологічних передумов аналізу ціннісних орієнтацій. Розвиваючи ідею особистісного смислу, Б.С.Братусь характеризує особисті цінності саме як „усвідомлені і сприйняті людиною найбільш загальні, генералізовані смисли її життя” [3, с.104]. При цьому важливою для формування стійких смислових структур являється ідея діяльнісного опосередкування: „... необхідно залучення людини в такого роду діяльності, в такого роду життєві проблеми, де б вона могла реально здійснити, відстояти, випробувати свої принципи і прагнення, де б вони зрослись, сплавились з її поступками і діями, стали особистими цінностями, тобто усвідомленими смисловими утвореннями, спрямовуючими і оправдовуючими весь конкретний хід її життя” [3, с.132]. Необхідним є не лише відображення цінності в свідомості суб’єктів, але і внутрішнє рішення про їх сприйняття або неприйняття, тобто наявність активної діяльності позиції особистості.

Висновки. Аналіз досліджень з проблем ціннісних орієнтацій молоді показує, що ця проблема привертала до себе увагу не лише філософів,

соціологів, але й психологів та педагогів. Однак, із усієї структури ціннісних орієнтацій менше всього досліджуються орієнтації особистості у сфері духовної культури; одержані вченими дані показують, що ця сфера життєдіяльності особи позначається мінусовими показниками; активність у культурному відношенні молоді низька, культурні інтереси – невизначені у переважній більшості юнаків і дівчат, відсутні чіткі уявлення про сутність національної культури у переважній частині молоді. Усе це зумовлює потребу вивчення тенденцій у змінах ціннісних орієнтацій сучасної молоді, які відбуваються під впливом соціокультурної трансформації у нашому суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. – М.: Наука, 1977. – 380 с.
2. Бликов Н.М., Титма М.Х. Нравственные ориентации советской молодёжи // Социологические исследования. – 1985. – № 1. – С. 8-11.
3. Братусь Б.С. Анатомии личности. – М. Мысль, 1988. – 304 с.
4. Бритвин В.Г., Мансуров В.А. Опыт исследования мировоззренческих представлений у молодежи // Социологические исследования. – 1978. – № 3. – С. 103-111.
5. Водзинская В.В. Понятие установки, отношения и ценностных ориентаций в социологическом исследовании // Научные доклады высшей школы философии науки. – 1968 – № 2. – С.48-54.
6. Кавалеров А. Ціннісні орієнтації у дослідженнях вітчизняних вчених (70-80-ті роки) // Перспективи. – 2000. – №3. – С. 40-44.
7. Макаренко А.С. Проблемы школьного советского воспитания лекции / Пед. соч. В 8-и т. – Т4. – М. Педагогика, 1984. – С. 123-203.
8. Мальковская Т.Н. Теоретические основы исследования ценностных ориентаций и интересов школьников // Ценностные ориентации и интересы школьников: Сб. науч. тр. / Редкол.: Т.Н.Мальковская (отв. ред.) и др. – М.: Изд. АПН СССР, 1983. – С.5-19.
9. Окса М.М. Генеза вивчення загальнопедагогічних дисциплін у вузах України в ХХ столітті: Монографія. – Мелітополь: МДПУ, 2004. – 313 с.

АНОТАЦІЯ

Костева Ю.І. Гуманістичні цінності у дослідженнях вітчизняних вчених (50-80-ті роки ХХ століття). Проблема ціннісних орієнтацій значну актуальність набула у дослідженнях вітчизняних філософів, психологів, педагогів та соціологів у 50-80-ті роки ХХ століття. У статті, що присвячена цій проблемі, розглядається багатоаспектність аналіз ціннісних орієнтацій в реальній діяльності буття українського народу.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, духовно-моральні цінності, життєво-професійні цінності.

АННОТАЦИЯ

Костева Ю.И. Гуманистические ценности в исследованиях отечественных ученых (50-80 года ХХ века). Проблема ценностных ориентаций значительную актуальность приобрела в исследованиях отечественных философов, психологов, педагогов и социологов в 50-80 годы ХХ

века. В статье, которая посвящена этой проблеме, рассматривается многоаспектность анализ ценностных ориентаций в реальной деятельности бытия украинского народа.

Ключевые слова: ценностные ориентации, духовно-моральные ценности, жизненно-профессиональные ценности.

SUMMARY

Kosteva Y.I. Humanistic values in the study of domestic scientists(50-80 years of the XX century). The problem of the valued orientations purchased considerable actuality in researches of domestic philosophers, psychologists, teachers and sociologists in 50-80 are those years of ŌŌ age. In the article which is devoted to this problem, the multidimensionalness is examined analysis of the valued orientations in the real activity of life of the ukrainian people.

Key words: valued orientations, spiritually are moral values, vitally are professional values.

УДК 372.461

Лопатіна Г.О.

ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У СИТУАЦІЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО БІЛІНГВІЗМУ

Постановка проблеми. Дошкільне дитинство – найважливіший період мовного розвитку. Для дитини, яка виросла в двомовному середовищі все залежить від того, якого рівня когнітивно-мовленнєвого розвитку вона досягла хоча би в межах однієї мови. Невміння виразити свої думки достатньо добре російською або українською мовою – це наслідок недостатньої уваги дорослих, які відповідають за виховання дитини, до якості спілкування, змістовності висловлювань, розвитку словникового запасу та граматики. Дискусія про психолінгвістичні основи двомовності, про необхідність диференціювати різні ступені володіння мовою, виявлення закономірностей поєднання декількох мов належить до числа тих наукових суперечок, які, можливо, з часом набуватимуть все більшої гостроти.

Педагоги іноді не мають достатнього досвіду роботи з дітьми в умовах російсько-українського білінгвізму, не завжди самі досконало володіють двома мовами, методикою навчання, що негативно впливає на розвиток дітей в цілому. З огляду на це, актуальною, на нашу думку, є допомога вихователям у формуванні професійної компетентності в питаннях дитячої двомовності, основними завданнями якої можуть бути: розроблення та виділення найбільш ефективних форм роботи з педагогами з підвищення їх професійної компетентності в питаннях двомовності; розроблення анкет та діагностичних завдань для оцінки компетентності педагогів у зазначеному питанні; підготовка методичних рекомендацій для педагогів, що працюють із дітьми в ситуації російсько-українського білінгвізму.